

Н. І. Пати́ка,

к. е. н., доцент, професор з науково-педагогічної роботи,

Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, Київ

СВІТОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ТОРГІВЛІ (СОТ) І РОЗВИТОК ЕКОНОМІК КРАЇН-НОВИХ ЧЛЕНІВ

У статті окреслено місце й роль ГАТТ/СОТ у регулюванні міжнародної торгівлі; визначено динаміку економічних показників країн Східної Європи — нових членів СОТ та України.

At the article the position and role of GATT/WTO in regulating international trade are outlined, dynamic of economic performance in Eastern Europe countries — new members of the WTO and Ukraine are defined.

Ключові слова: міжнародна торгівля, митне регулювання, лібералізм, протекціонізм.

Key words: international trade, customs regulation, liberalism, protectionism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В останні роки національні економіки держав вступають у все більш тісні взаємозалежні відносини. Така взаємозалежність стає необхідною. Міжнародна торгівля активно сприяє цьому процесові та відіграє важливу роль в економічному розвитку країн світу. Протягом усього післявоєнного періоду обсяги світової торгівлі швидко збільшувалися, і на сьогодні їхні середньорічні темпи зростання в декілька разів перевищують темпи зростання світового обсягу виробництва. Очевидно, що міжнародна торгівля розвивається тому, що вона приносить вигоду країнам, які беруть у ній участь. Тобто сприяє зростанню економічного добробуту всіх країн — як експортерів, так і імпортерів. Україна також не стоїть осторонь загальних світових тенденцій. На сьогодні Україна є активним учасником міжнародної торгівлі. Так, за даними Державного комітету статистики України, експорт товарів і послуг у 2010 р. становив 50,1% ВВП (63067,1 млн дол. США), а імпорт — 53% ВВП (66180,2 млн дол. США). Зовнішня торгівля сприяє економічному та соціальному розвитку регіонів та країни в цілому. А це, в свою чергу, диктує необхідність тісних взаємовигідних зв'язків з національними економіками інших держав світу.

Повноцінний вихід України на світові торговельні ринки як рівноправного партнера став можливим за її членства у СОТ. Участь у цій міжнародній організації дає можливість Україні створити більш сприятливі умови доступу на світові ринки товарів і послуг на основі передбачуваності і стабільності розвитку торговельних відносин із країнами-членами СОТ, включаючи прозорість їхньої зовнішньоекономічної політики. Украї-

на отримала доступ до механізму СОТ врегулювання суперечок, що забезпечує захист національних інтересів і в такий спосіб усунення дискримінації при здійсненні зовнішньої торгівлі; можливість реалізації своїх поточних і стратегічних торговельно-економічних інтересів шляхом участі у багатосторонніх торговельних переговорах при виробленні нових правил міжнародної торгівлі. Вітчизняні споживачі отримали більш широкий вибір товарів і послуг тощо. Але є й певні загрози для окремих галузей вітчизняного виробництва за членства у СОТ.

У цих процесах важливу роль відіграє оцінювання можливих наслідків членства в СОТ для економіки країни та окремих її галузей, розробка превентивних заходів щодо запобігання можливих втрат, уникнення загроз при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. Тому дослідження, спрямовані на вивчення цього питання, набувають особливої актуальності. Особливої актуальності зміни у зовнішньоторговельному законодавстві та методичний аспект їх реалізації набули для тих сфер діяльності, які відіграють значну роль в економіці окремих регіонів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Вагомий внесок у дослідження процесу вступу України до СОТ, вивчення особливостей розвитку державної політики в умовах вступу до СОТ, проблеми становлення національної регуляторної моделі зовнішньоторговельної діяльності у процесі приєднання до СОТ зробили такі відомі вітчизняні вчені: В. Новицький, О. Оніщук, С. Осика, Ю. Пахомов, О. Плотніков, А. Поручник, В. Пятницький, В. Сіденко, І. Кобута, О. Ште-

Таблиця 1. Вплив вступу до СОТ на окремі економічні показники

	<---- роки до вступу				рік вступу до СОТ	роки після вступу ----->					Середнє за 4 роки		
	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5	до вступу	після вступу	зміна
Реальний ВВП, у % до минулого року													
Польща (1.07.95)	-7	2	4,3	5,2	6,8	6	6,8	4,8	4,1	4	1,1	5,4	4,3
Болгарія (01.12.96)	-8,4	-11,6	-3,7	-1,6	-8	-5,6	4	2,3	5,4	4,1	-6,3	1,5	7,9
Латвія (10.02.99)	-0,9	3,8	8,3	4,7	3,3	6,9	8	6,4	7,5	8,5	4,0	7,2	3,2
Естонія (13.11.99)	4,5	4,4	11,1	4,4	0,3	7,9	6,5	7,2	6,7	7,8	6,1	7,1	1,0
Литва (31.05.01)	7	7,3	-1,7	3,9	6,4	6,8	9,7	6,7	6,8	6,5	4,1	7,5	3,4
<i>Середнє</i>	-1,0	1,2	3,7	3,3	1,8	4,4	7,0	5,5	6,1	6,2	1,8	5,7	3,9
Україна (16.05.08)	2,1	2,7	7,3	7,6	2,3	-14,8	4,2	5,2			7,5	-1,8	-9,3
Рахунок поточних операцій, у % до ВВП													
Польща (1.07.95)	-0,4	1	-1,3	5,4	0,6	-2,1	-3,7	-4,1	-7,6	-6	1,2	-4,4	-5,6
Болгарія (01.12.96)	-0,2	-5,8	5,2	2,7	7,3	10,1	-0,5	-5	-5,6	-7,3	0,5	-0,3	-0,7
Латвія (10.02.99)	-0,3	-3,8	-4,7	-9	-9	-4,6	-7,6	-6,7	-8,2	-12,3	-4,5	-6,8	-2,3
Естонія (13.11.99)	-4,2	-8,6	-11,4	-8,7	-4,4	-5,5	-5,6	-10,2	-12,1	-12,7	-8,2	-8,4	-0,1
Литва (31.05.01)	-7,9	-11,7	-11	-5,9	-4,7	-5,2	-7	-7,1	-8,1	-7,9	-9,1	-6,9	2,3
<i>Середнє</i>	-2,6	-3,8	-4,6	-3,1	-2,0	-1,5	-4,9	-6,6	-8,3	-9,2	-4,0	-5,3	-1,3
Україна (16.05.08)	10,6	2,9	-1,5	-3,7	-7,1	-1,5	-2,1	-5,6			2,1	-3,1	-5,2
Інфляція річна зміна, %													
Польща (1.07.95)	70,3	43	35,3	32,2	27,9	19,9	14,9	-4,1	7,3	10,1	45,2	13,5	-31,7
Болгарія (01.12.96)*	82	72,8	96	62,1	123	1061,2	18,8	2,6	10,4	7,5	78,2	273,3	195,0
Латвія (10.02.99)	25,2	17,6	8,4	4,6	2,4	2,6	2,5	1,9	2,9	6,3	14,0	2,5	-11,5
Естонія (13.11.99)	29	23,1	11,2	8,2	3,3	4	5,8	3,6	1,3	3	17,9	3,7	-14,2
Литва (31.05.01)	8,8	5,1	0,7	1	1,3	0,3	-1,2	1,2	2,7	2,5	3,9	0,8	-3,2
<i>Середнє (без Болгарії)</i>	33,3	22,2	13,9	11,5	8,7	6,7	5,5	4,6	3,6	5,5	20,2	5,1	-15,1
Україна (16.05.08)	12,3	10,3	11,6	16,6	22,3	12,3	9,1	4,6			12,7	8,7	-4,0
Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) на 1 чол., дол США													
Польща (1.07.95)	9	18	45	49	95	116	127	165	188	242	30,0	149,0	119,0
Болгарія (01.12.96)	5	5	13	11	13	62	66	102	125	102	8,5	88,8	80,3
Латвія (10.02.99)	72	155	214	148	145	174	56	108	129	279	147,3	116,8	-30,5
Естонія (13.11.99)	140	106	190	418	221	283	400	211	664	694	213,3	389,5	176,3
Литва (31.05.01)	99	261	138	108	128	211	52	225	0	0	151,5	162,7	11,2
<i>Середнє</i>	64,6	109,0	120,0	146,8	120,4	169,2	140,2	162,2	276,5	329,3	110,1	187,0	76,9
Україна (16.05.08)	36	166	120	213	236	105	142	143			134	130	-4

* Зниження інфляції в Болгарії, починаючи з 1998 року, пов'язується із введенням режиму currency board з 01.07.1997

Джерело: ВВП, рахунок поточних операцій, інфляція — IMF, World Economic Outlook Database, September 2005; ПІІ — UNCTAD.

Для України — Національний банк України; Державна служба статистики України

фанюк, Т. Пода, О. Білорус, І. Бураковський, В. Геєць, А. Гончарук, Я. Жаліло, А. Кредісов, Д. Лук'яненко, А. Рум'янець, А. Філіпенко, В. Хорошковський, Т. Циганкова та ін.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧЕНА ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Разом з тим, значна частина проблемних питань потребує детальнішого вивчення. Зокрема, мало уваги приділяється питанням потенційним наслідкам членства у СОТ. Практично відсутні аналітичні матеріали, відсутні методології оцінки наслідків інтеграції, бракує конкретних пропозицій щодо напрямів і методів зовнішньоекономічного регулювання в умовах членства в СОТ. Залишаються недослідженими пріоритетні напрями державної політики підтримки окремих галузей економіки, спрямовані на довгостроковий розвиток, а також забезпечення сталого розвитку.

Метою даного дослідження є оцінка можливих наслідків вступу України до СОТ на основі вивчення зарубіжного досвіду.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких завдань: розгляд місця й ролі діяльності ГАТТ/СОТ у регулюванні міжнародної торгівлі; оцінка позитивних й негативних наслідків приєднання України до СОТ.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Із правової точки зору СОТ представляє багатосторонню угоду, підписану 153 країнами, що формують близько 97% обороту світової торгівлі товарами й послугами.

¹ Протокол набуває чинності на тридцятий день з дня його прийняття Україною

Процес приєднання України до системи ГАТТ/СОТ розпочався 17 грудня 1993 року, коли було прийнято рішення про створення Робочої групи з розгляду заявки України щодо приєднання до ГАТТ/СОТ. За роки переговорів було завершено двосторонні переговори про доступ до ринків товарів та послуг з 52 країнами-членами СОТ, прийнято більше 50, законів необхідних для адаптації українського законодавства до вимог Світової організації торгівлі.

Найбільш відчутний і важливий прорив в переговорному процесі був досягнутий протягом 2005—2007 років, коли Україна отримала статус країни з ринковою економікою з боку ЄС та США, була скасована поправка Джексона-Вейніка, завершені переговори з найважливішими країнами-членами СОТ.

5 лютого 2008 року Президент України підписав Протокол про вступ України до СОТ. З набранням чинності цим Протоколом згідно параграфу 8¹, Україна приєднується до Угоди СОТ відповідно до Статті XII цієї Угоди і стає членом СОТ. 10 квітня 2008 року Верховна Рада ратифікувала протокол про вступ України до Світової організації торгівлі 411 голосами. 16 травня Україна стала 152-им офіційним членом СОТ.

Це означає, що кодекси і конвенції, які розроблені і виникли в рамках СОТ, повинні визначати національні правила і норми регулювання зовнішньоекономічної діяльності і, зокрема, торгівлі. Україні необхідно дотримуватись діючих у цій організації таких основних принципів:

— ведення торгівлі без дискримінації. Суть цього принципу полягає у тому, що країна не має права вживати будь-яких дискримінаційних дій по відношенню до її торгових партнерів. Всі дії повинні бути спрямованими на найбільше сприяння здійснення торгівлі як для національних, так і зарубіжних суб'єктів виробництва: підприємств, фірм, акціонерних товариств і

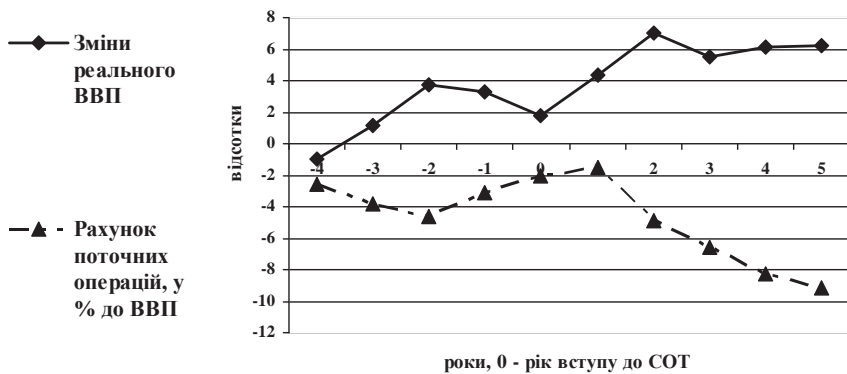

Рис. 1. ВВП та рахунок поточних операцій країн-нових членів СОТ

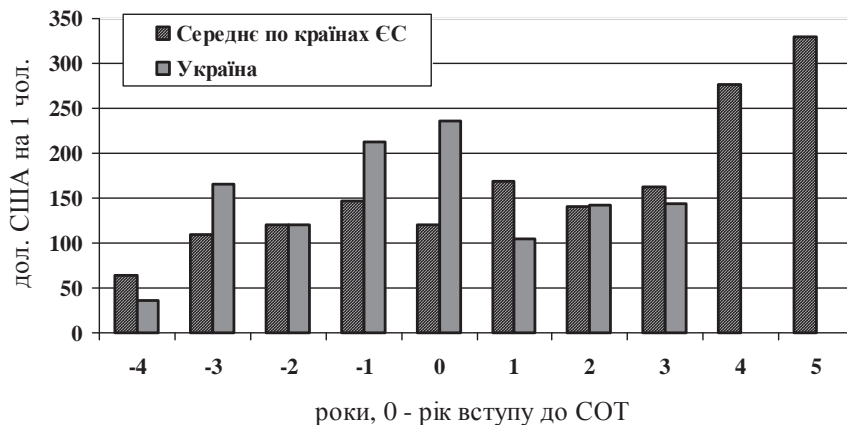

Рис. 2. Прямі іноземні інвестиції, дол. США на 1 чол.

компаній, концернів та інших будь-якої форми власності;

— ведення торгівлі в умовах вільного режиму, що означає поступове зниження торгових бар'єрів у процесі переговорів. СОТ визнає мито як єдиний прийнятний засіб регулювання зовнішньоторговельної діяльності. Уся решта форм і методів використовуватися не повинні, а у окремих випадках можуть застосовуватися лише тимчасово і за особливих обставин (наприклад, у випадках використання програм регулювання сільськогосподарського виробництва тощо). Тобто має відбуватися конвертація нетарифних перешкод у тарифні еквіваленти;

— передбачуваний експортний та імпорتنний режим: іноземні компанії, інвестори і уряди хочуть і повинні бути впевненими, що торговельні бар'єри (включаючи тарифні та нетарифні методи регулювання зовнішньої торгівлі) не будуть зростати і змінюватися довільно та зненацька;

— більш високий та якісний рівень конкуренції. Суть цього принципу полягає в тому, що країни повинні уникати нечесної, несправедливої практики в зовнішній торгівлі, такої як експортні субсидії та демпінг з метою завоювання нових ринків чи сегментів ринків [1].

Передбачається, що членство у СОТ надає країні не тільки економічні переваги завдяки ліберальному веденню зовнішньої торгівлі, зниженню бар'єрів, але також позитивно впливає на соціальну та політичну ситуацію в країні, сприяє підвищенню зайнятості населення та покращанню індивідуального добробуту громадян.

Так, вигода вільної торгівлі для споживача — це зниження вартості життя. Оскільки знижуватимуться протекціоністські торговельні бар'єри, то дешевшатимуть готові імпортовані товари і послуги, а також вітчизняна продукція, у виробництві якої використовуються імпортні комплектуючі. Споживачі матимуть доступ до ширшого кола товарів і послуг. Вільна торгівля сприятиме підвищенню конкуренції, що змусить вітчизняних виробників шукати шляхи підвищення ефективності ве-

дення господарської діяльності, підвищувати якість виробленої продукції, знижувати ціни.

Вільна зовнішня торгівля, підвищення конкурентоспроможності національного виробника сприятиме збільшенню експорту вітчизняної продукції, збільшенню доходів виробників, надходжень доходів від сплати податків до Державного бюджету, а в підсумку це знову таки ж позитивно впливатиме на добробут населення.

Розвиток торгівлі в довгостроковій перспективі сприятиме підвищенню зайнятості в експортних галузях економіки, хоча короткострокове скорочення робочих місць у результаті конкуренції вітчизняних виробників із закордонними практично неминуче. Але створення додаткових робочих місць спостерігатиметься не тільки на експортноорієнтованих підприємствах, а й на підприємствах, діяльність яких пов'язана з імпортом. З впевненістю можна стверджувати, що імпорту також створює нові робочі місця: необхідні будуть комерційні фірми, що займатимуться безпосередньо імпортом продукції в країну, підприємства, що реалізовуватимуть імпортовану продукцію на національному ринку, підприємства, що займатимуться обслуговуванням цієї імпортованої продукції тощо.

Недискримінаційний підхід, передбачуваність і прозорість економіки приваблюють партнерів і підвищують товарообіг, сприяють оптимізації діяльності і зниженню витрат компаній, створенню сприятливого клімату для торгівлі та інвестицій, припливу капіталу у країну.

СОТ підтримує створення ефективної економіки і рівні права у торгівлі з урахуванням національних інтересів при збереженні здорової конкуренції, збалансований (сталий) розвиток. Зазначені обставини приваблюють у її ряди нових членів, котрі вбачають в СОТ не стільки механізм глобалізації економіки, скільки "поле" корпоративної, взаємовигідної, але регламентованої, взаємодії в умовах становлення ліберального світового ринку [2].

Ставши членом СОТ та беручи участь у новому раунді багатосторонніх переговорів, що започаткований Конференцією міністрів СОТ у м. Доха (Катар), Україна на рівноправній основі як і будь-який член цієї організації, зможе використовувати положення Генеральної угоди угод і правил СОТ щодо захисту своїх національних економічних інтересів, спрощення доступу вітчизняної продукції на світовий ринок, вирішення торговельних суперечок тощо в двосторонніх переговорах з такими країнами зокрема, як Азербайджан, Алжир, Андорра, Білорусь, Боснія та Герцеговина, Казахстан, Ліван, Лівія, Самоа, Сейшельські Острови, Сербія, Судан, Таджикистан, Чорногорія, Російська Федерація, Узбекистан, Ефіопія та ін.

СОТ — це, безумовно, прогрес у розвитку торгівлі, але не варто вважати, що кодекси і конвенції цієї авторитетної організації є бездоганними і прийнятними для усіх без винятку країн як для розвинених, так і тих, що лише стали на шлях ринкових перетворень, чи долають глибоку соціально-економічну кризу. За допомогою СОТ, з одного боку, весь час вирішується широке коло питань, а з іншого, — у взаємовідносинах між країнами створюються все нові проблеми і протиріччя. Причому складність і масштабність виникаючих проблем часом не поступається тим, які вже вдалося вирішити у минулому. Для України приєднання до СОТ означає відмову від державних дотацій промисловості та сільського гос-

подарства, зменшення кількості та розміру митних обмежень імпорту. Але на сьогодні, в умовах соціально-економічної кризової ситуації, яка має місце в Україні, дотримання цих умов може бути згубним. Тобто СОТ — це не лише "плюси" але і "мінуси" для тих чи інших країн світу. Тому й вітчизняні фахівці обережно ставляться до членства у СОТ, обґрунтовуючи це тим, що Україна, застосувавши механізм лібералізації зовнішньої торгівлі на зразок розвинених країн, проігнорувала те, що ці країни давно і успішно поєднують систему економічної і адміністративної підтримки національних товаровиробників, навіть тих, що випускають конкурентоспроможну продукцію.

Під час підготовчого процесу до вступу в СОТ були проведені численні дослідження, щодо переваг на недоліків вступу до СОТ. І хоча з моменту вступу минуло понад три роки, результати проведених досліджень залишаються актуальними і зараз. Зокрема, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України прогнозувало збільшення експорту продукції в обсязі 1 млрд дол. США, а при сприятливих умовах до 1,5 млрд дол. США, збільшення надходжень прямих іноземних інвестицій протягом першого-другого років після вступу до СОТ в 1,5—2 рази, зростання ВВП на 1,5—2 відсоткових пункти за рахунок вищенаведених факторів тощо [3].

З метою визначення можливих результатів від вступу України до СОТ було проаналізовано динаміку економічних показників країн Східної Європи — нових членів СОТ: Польщі, Болгарії, Латвії, Естонія, Литви. Вибір країн базувався на близькій до України історії економічного розвитку. Дані по цих країнах наведені у табл. 1. Враховуючи, що країни вступали у СОТ у різні роки, таблиця містить відносну періодизацію. За "нульовий" рік прийнято рік вступу країни до СОТ.

Аналізуючи практику вступу нових країн до СОТ, в тому числі й України, доцільно відмітити, що вступ характеризувався прискоренням темпів економічного зростання при одночасному погіршенні рахунку поточних операцій (рис. 1). Причому, якщо ефект для цих показників настає з відносно коротким лагом — 1—2 роки, то ефект для зростання прямих іноземних інвестицій має запізнення у 2—3 роки (рис. 2).

Одночасно необхідно відмітити, що країни, для яких проводився цей аналіз, характеризувалися помірними темпами росту ВВП до моменту вступу до СОТ (не більше 6% на рік).

Темпи росту ВВП в Україні до 2008 р. були значно вищими (табл. 1), тому додаткове економічне зростання не має для України такий явно визначений характер. Крім того, в 2009 р. в Україні спостерігалось суттєве зниження ВВП, але це значною мірою було спричинене світовою економічною кризою (рис. 3). Одночасно спостерігається суттєве погіршення сальдо балансу товарів та послуг через зростання інвестиційного імпорту, втрату вітчизняними виробниками частини внутрішнього ринку, через спрощення доступу до ринків України для імпортерів товарів та послуг.

З огляду на інфляцію, вступ до СОТ не призвів до зміни тенденції до її уповільнення, яка була започаткована у країнах-нових членах СОТ задовго до моменту приєднання до СОТ. Що стосується України, то починаючи з 2009 р. спостерігається різке зниження інфляції (рис. 4).

Однак, стверджувати, що зниження інфляції в Україні було визначене вступом до СОТ, не вірно. Темпи

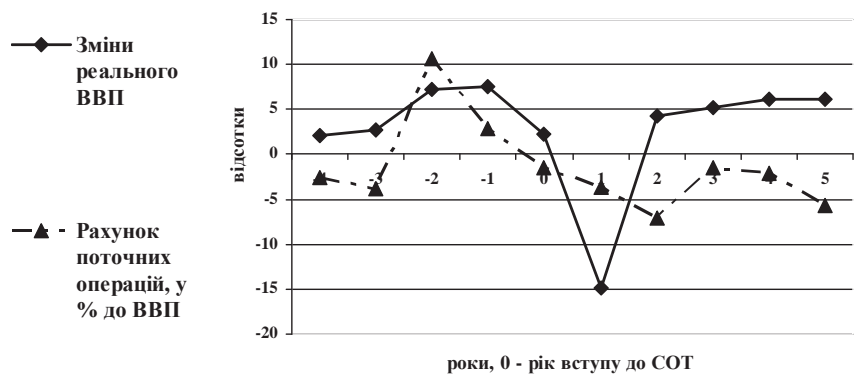

Рис. 3. ВВП та рахунок поточних операцій України

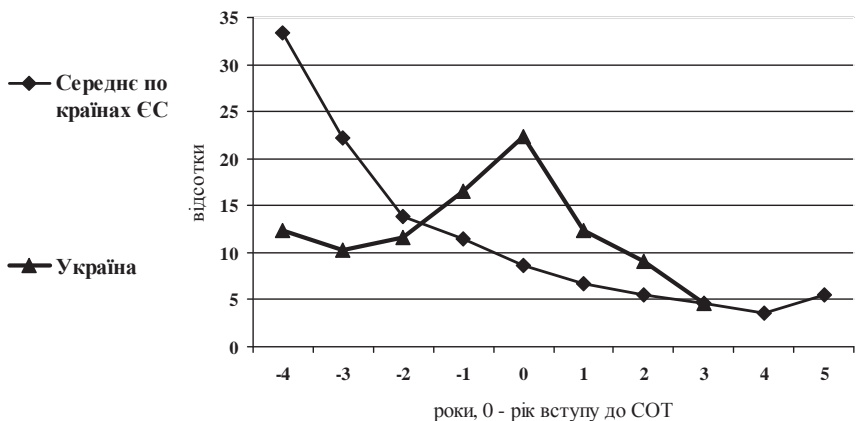

Рис. 4. Інфляція, річна зміна

інфляції значною мірою визначаються розвитком виробництва, розміщенням грошової маси, цінами на імпортні енергоносії тощо.

Щоб уникнути шкоди і отримати переваги від застосування режиму СОТ, потрібно мати досконалу систему щодо захисту інтересів товаровиробників у зовнішньоекономічній діяльності.

Для захисту інтересів товаровиробників у зовнішньоекономічній діяльності з методичної точки зору необхідним є визначення техніки обрахування цілого ряду специфічних показників. Серед них — рівень захисту внутрішнього ринку або відношення компенсаційних платежів до ціни світового ринку, показник агрегатної підтримки, показник підстави для звільнення товаровиробників від зобов'язань скорочення, загрози заподіяння серйозної шкоди, співвідношення між втратою для бюджету і вирашем товаровиробників та показника спеціальних гарантій.

Для більш ефективного захисту інтересів товаровиробників на внутрішньому та зовнішньому ринках за умови застосування режиму СОТ вимагається реалізувати механізм, що передбачає застосування як протекціонізму, так і лібералізації. І перше, і друге має перспективу для підвищення рівня захисту інтересів власних товаровиробників, якщо заходи будуть узгоджуватись із світовою практикою. При цьому шкода не буде завдаватись як вітчизняним, так і іноземним партнерам.

Література:

1. Trading into the future. Introduction to the WTO / Written and published by the World Trade Organization. — 2nd edition. — 1998.
2. Trade policy reform: lessons and implications / edited by John Nash, Wendy Takacs. — The World Bank. — Washington, D.C. — 1998.
3. <http://me.kmu.gov.ua> — Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2012 р.